

Zbirka odločb sodne prakse

SKLEPNI PREDLOGI GENERALNE PRAVOBRANILKE
JULIANE KOKOTT,
predstavljeni 20. septembra 2012¹

Zadeva C-394/11

Valeri Hariev Belov

(Predlog za sprejetje predhodne odločbe, ki ga je vložila Komisija za zaščito ot diskriminacija
(Bolgarija))

„Dopustnost predloga za sprejetje predhodne odločbe — Sodišče države članice v smislu člena 267 PDEU — Direktiva 2000/43/ES — Načelo enakega obravnavanja brez razlikovanja glede na raso ali narodnost — Posredna diskriminacija — Mestne četrti, v katerih živi večinoma romsko prebivalstvo — Namestitvev električnih števecv na višini, ki porabnikom ni dostopna — Upravičenost — Boj proti goljufijam in zlorabam — Direktivi 2006/32/ES in 2009/72/ES — Možnost, da porabnik odčita individualno porabo elektrike“

I – Uvod

1. Ali gre za diskriminacijo, če so električni števeci v mestnih četrtih, v katerih je določena etnična skupina večinsko prebivalstvo, nameščeni bistveno višje kot drugje? To je v bistvu vprašanje, s katerim se mora Sodišče na predlog bolgarske komisije za varstvo pred diskriminacijo (KZD)² ukvarjati v tem primeru. Sodišču daje priložnost, da svojo sodno prakso v zvezi s tako imenovanimi „protidiskriminacijskimi direktivami“ – v tem primeru v zvezi z Direktivo 2000/43/ES³ – izboljša,⁴ pri čemer se mora prvič posvetiti problematiki posredne diskriminacije na podlagi narodnosti ter možnostim utemeljitve take diskriminacije. Poleg tega pa bo moralo Sodišče razjasniti predhodno vprašanje, ali je KZD sploh pooblaščen, da mu v skladu s členom 267 PDEU predloži vprašanja za predhodno odločanje.

1 — Jezik izvornika: nemščina.

2 — Komisija za zaščito ot diskriminacija.

3 — Direktiva Sveta 2000/43/ES z dne 29. junija 2000 o izvajanju načela enakega obravnavanja oseb ne glede na raso ali narodnost (UL, posebna izdaja v slovenščini, poglavje 20, zvezek 1, str. 23).

4 — K protidiskriminacijskim direktivam spadajo poleg tega Direktiva Sveta 2000/78/ES z dne 27. novembra 2000 o splošnih okvirih enakega obravnavanja pri zaposlovanju in delu (UL, posebna izdaja v slovenščini, poglavje 5, zvezek 4, str. 79), Direktiva Sveta 2004/113/ES z dne 13. decembra 2004 o izvajanju načela enakega obravnavanja moških in žensk pri dostopu do blaga in storitev ter oskrbi z njimi (UL L 373, str. 37) in Direktiva 2006/54/ES Evropskega parlamenta in Sveta z dne 5. julija 2006 o uresničevanju načela enakih možnosti ter enakega obravnavanja moških in žensk pri zaposlovanju in poklicnem delu (UL L 204, str. 23).

2. Povod za spor je praksa, ki obstaja v dveh mestnih četrtih bolgarskega mesta Montana, in sicer da se električni števcji namestijo na električne drogove na višini 7 m, medtem ko so druge električni števcji nameščeni na višini do 1,70 m, torej na višini, ki je porabnikom dostopna. V zadevnih mestnih četrtih živijo v glavnem pripadniki romskega prebivalstva,⁵ tako da se zastavlja vprašanje, ali gre pri opisanem ravnanju za diskriminacijo na podlagi narodnosti.

3. Glede na to, da morebitna diskriminacija prizadene Rome, je ta primer še posebno občutljiv. Položaj Romov kot največje manjšine v Evropi je v zadnjih letih vse bolj v središču pozornosti javnosti. Mnogi od 10 do 12 milijonov Romov, kolikor jih po ocenah živi v Evropi, se vsak dan srečujejo s predsodki, nestrpnostjo, diskriminacijo in socialno izključenostjo. Pogosto so marginalizirani in živijo v zelo slabih socialno-ekonomskih razmerah.⁶ Socialno-ekonomsko vključevanje Romov je zato eden od ciljev, ki sta jih določili Evropska unija in Republika Bolgarija.⁷ Evropsko sodišče za človekove pravice (ESČP) se je prav tako že večkrat ukvarjalo s primeri diskriminacije Romov.⁸

II – Pravni okvir

A – Pravo Unije

4. V tem primeru je pravni okvir Unije določen z Direktivo 2000/43/ES. Poleg tega je treba napotiti še na direktivi 2006/32/ES⁹ in 2009/72/ES,¹⁰ ki vsebujeta pravila o notranjem trgu z električno energijo oziroma o učinkoviti rabi končne energije.

1. Protidiskriminacijska direktiva 2000/43

5. Člen 2 Direktive 2000/43 vsebuje med drugim te opredelitve pojmov:

„1. V tej direktivi ‚načelo enakega obravnavanja‘ pomeni, da ne sme biti nobene neposredne ali posredne diskriminacije na podlagi rase ali narodnosti.

2. V odstavku 1:

(a) se za neposredno diskriminacijo šteje, če se ena oseba obravnava manj ugodno, kakor se obravnava, se je obravnavala ali pa bi se obravnavala druga oseba v primerljivem položaju na podlagi rase ali narodnosti;

5 — Pojem Romi se pogosto uporablja kot skupni izraz za skupine ljudi z bolj ali manj podobnimi kulturnimi značilnostmi (kot na primer Romi, Sinti, cigani, potujoči, Kalé, *Gens de Voyage*), ne glede na to, ali gre za skupine, ki prebivajo na enem mestu ali ne; glej k temu zlasti sporočilo Evropske komisije z dne 5. aprila 2011 Okvir EU za nacionalne strategije vključevanja Romov do leta 2020 (COM(2011) 173 final) in sporočilo Evropske komisije z dne 21. maja 2012 Nacionalne strategije vključevanja Romov: prvi korak pri izvajanju okvira EU (COM(2012) 226 final), v obeh opomba 1.

6 — Glej sporočilo Komisije z dne 5. aprila 2011 (navedeno v opombi 5, str. 2).

7 — Glede tega ponovno glej sporočili Evropske komisije z dne 5. aprila 2011 in z dne 21. maja 2012 (navedeni v opombi 5) ter ukrepe Bolgarije, navedene v predlogu za sprejetje predhodne odločbe, kot so okvirni program za vključevanje Romov v bolgarsko družbo, nacionalni program za izboljšanje življenjskih razmer Romov v Bolgariji in nacionalni akcijski načrt v okviru pobude Desetletje vključevanja Romov 2005–2015.

8 — Kot primer glej sodbi ESČP (veliki senat) D. H. in drugi proti Češki republiki z dne 13. novembra 2007 (pritožba št. 57325/00, *Recueil des arrêts et décisions* 2007-IV) in Oršuš in drugi proti Hrvaški z dne 16. marca 2010 (pritožba št. 15766/03, še neobjavljena v *Recueil des arrêts et décisions*).

9 — Direktiva 2006/32/ES Evropskega parlamenta in Sveta z dne 5. aprila 2006 o učinkovitosti rabe končne energije in o energetskih storitvah ter o razveljavitvi Direktive Sveta 93/76/EGS (UL L 114, str. 64).

10 — Direktiva 2009/72/ES Evropskega parlamenta in Sveta z dne 13. julija 2009 o skupnih pravilih notranjega trga z električno energijo in o razveljavitvi Direktive 2003/54/ES (UL L 211, str. 55).

- (b) se za posredno diskriminacijo šteje, če bi na videz nevtralna določba, merilo ali praksa postavila osebe neke rase ali narodnosti v posebno neugoden položaj v primerjavi z drugimi osebami, razen če to določbo, merilo ali prakso objektivno upravičuje zakonit cilj in če so sredstva za doseganje tega cilja ustrezna in potrebna.

[...]“

6. Člen 3 Direktive 2000/43 določa njeno področje uporabe takole:

„1. Ta direktiva se uporablja v okviru pristojnosti, dodeljenih Skupnosti, za vse osebe v javnem in zasebnem sektorju, vključno z javnimi organi, v zvezi:

[...]

- (h) z dostopom do dobrin in storitev, ki so na voljo javnosti, vključno s stanovanji, in preskrba z njimi

[...]“

7. Člen 7 Direktive 2000/43, ki vsebuje pravila o obrambi pravic, v odstavku 1 določa:

„Države članice zagotovijo, da so sodni in/ali upravni postopki za izpolnitev obveznosti po tej direktivi, vključno s postopki poravnave, če jih države članice štejejo za primerne, na voljo vsem osebam, ki menijo, da jim je bila storjena krivica, ker ni bilo uporabljeno načelo enakega obravnavanja, in sicer celo potem, ko se je odnos, v katerem naj bi prišlo do diskriminacije, že končal.“

8. V členu 8(1) Direktive 2000/43 je v zvezi z dokaznim bremenom določeno to:

„Države članice skladno s svojimi nacionalnimi pravosodnimi sistemi sprejmejo potrebne ukrepe, s katerimi zagotovijo, da mora toženec dokazati, da ni bilo kršeno načelo enakega obravnavanja, če osebe, ki menijo, da jim je bila storjena krivica, ker ni bilo uporabljeno načelo enakega obravnavanja, na sodišču ali pri drugem pristojnem organu predstavijo dejstva, na podlagi katerih se lahko domneva, da je prišlo do neposredne ali posredne diskriminacije.“

9. Nazadnje je treba napotiti na člen 13 Direktive 2000/43, ki se nanaša na organe za spodbujanje enakega obravnavanja:

„1. Države članice določijo organ ali organe za spodbujanje enakega obravnavanja vseh oseb brez diskriminacije na podlagi rase ali narodnosti. Ti organi so lahko del agencij, ki so na nacionalni ravni odgovorne za obrambo človekovih pravic ali za varstvo pravic posameznikov.“

2. Države članice zagotovijo, da pristojnosti teh organov vključujejo:

- dajanje neodvisne pomoči žrtvam diskriminacije pri uveljavljanju njihovih tožb zaradi diskriminacije, ne da bi s tem posegali v pravico žrtev in združenj, organizacij ali drugih pravnih subjektov iz člena 7(2),
- izvajanje neodvisnih pregledov v zvezi z diskriminacijo,
- objavljanje neodvisnih poročil in sestavljanje priporočil glede vseh zadev v zvezi s tako diskriminacijo.“

2. Direktivi o notranjem trgu z električno energijo in učinkoviti rabi končne energije

10. Namen Direktive 2006/32 je povečanje učinkovitosti rabe končne energije v državah članicah z različnimi ukrepi, med katerimi so ukrepi za izboljšanje energetske učinkovitosti za končne potrošnike. V uvodni izjavi 29 te direktive je med drugim ta formulacija:

„Da bi lahko končni porabniki sprejemali bolj informirane odločitve v zvezi z njihovo porabo energije, bi jim bilo treba zagotoviti primerno količino informacij o tem in druge ustrezne informacije [...]. [...] Poleg tega bi bilo treba potrošnike na dejaven način spodbujati k rednemu odčitavanju svojih števec.“

11. Poleg tega člen 13(1) Direktive 2006/32 določa:

„Države članice zagotovijo, v mejah tehnične izvedljivosti, finančne sprejemljivosti in sorazmerno z morebitnimi prihranki energije, da imajo končni odjemalci električne energije, zemeljskega plina, daljinskega ogrevanja in/ali hlajenja in tople sanitarne vode na voljo individualne števece po konkurenčnih cenah, ki natančno prikazujejo dejansko količino porabljene energije končnega odjemalca in podajo dejanski čas njene porabe.

[...]“

12. Direktiva 2009/72 določa skupna pravila za proizvodnjo, prenos, distribucijo in dobavo električne energije ter pravila glede organiziranja in delovanja elektroenergetskega sektorja.¹¹ V skladu s členom 3(7) te direktive države članice sprejmejo „ustrezne ukrepe, da zaščitijo končne odjemalce“, ki, vsaj kar zadeva gospodinjstve odjemalce, vključujejo ukrepe, navedene v Prilogi I k tej direktivi.

13. V skladu s prvim odstavkom Priloge I k Direktivi 2009/72 pod naslovom Ukrepi za varstvo potrošnikov „je namen ukrepov iz člena 3 [Direktive] zagotoviti odjemalcem

[...]

(h) da so jim na voljo podatki o njihovi porabi [...]; [in]

(i) da so ustrezno obveščeni o dejanski porabi električne energije in stroških, in sicer dovolj pogosto, da lahko sami uravnavajo svojo porabo električne energije. [...] Upoštevati je treba stroškovno učinkovitost takšnih ukrepov. Te storitve odjemalcem ni mogoče dodatno zaračunati;

[...]“

B – Bolgarsko pravo

14. V Bolgariji je bil ob prenosu številnih direktiv in drugih pravnih aktov Evropske unije, vključno z Direktivo 2000/43, sprejet zakon o varstvu pred diskriminacijo¹² (ZZD), ki poleg določb o prepovedi diskriminacije vsebuje tudi določbe o komisiji za varstvo pred diskriminacijo (KZD). Predlog za sprejetje predhodne odločbe se poleg tega nanaša na številne druge nacionalne predpise, kot so zakon o energetiki, uredba o priključitvi proizvajalcev in odjemalcev električne energije na omrežja za prenos in distribucijo električne energije ter splošni prodajni pogoji podjetij za oskrbo z električno energijo in njeno distribucijo.

11 — Direktiva 2009/72, ki jo je bilo treba prenesti najpozneje do 3. marca 2011, je razveljavila in nadomestila Direktivo 2003/54/ES Evropskega parlamenta in Sveta z dne 26. junija 2003 o skupnih pravilih za notranji trg z električno energijo in o razveljavitvi Direktive 96/92/ES (UL, posebna izdaja v slovenščini, poglavje 12, zvezek 2, str. 211). Zato se v nadaljevanju sklicujem samo na pravila Direktive 2009/72, in ne na pravila Direktive 2003/54, ki jih navaja KZD.

12 — Zakon za zaščita ot diskriminacija.

III – Dejansko stanje in postopek v glavni stvari

15. Postopek v glavni stvari se nanaša na pritožbo, ki jo je V. H. Belov vložil pri KZD. V. H. Belov živi v bolgarskem mestu Montana, natančneje v enem od dveh okrajev tega mesta, ki sta po podatkih v predlogu za sprejetje predhodne odločbe znana kot „romska okraja“ zaradi pretežno romskega prebivalstva.

16. Občino Montana z električno energijo oskrbuje družba ChEZ Elektro Bulgaria AD (CEB), za distribucijo elektrike pa skrbi družba ChEZ Raspredelenie Bulgaria AD (CRB), vedno pod nadzorom državne komisije za urejanje energije in voda¹³ (DKEVR). Električni števcji na celotnem območju mesta Montana so v lasti družbe CRB.

17. V letih 1998 in 1999 so bili električni števcji v obeh romskih okrajih Ogosta in Košarnik, ki spadata pod občino Montana, pa tudi v nekaterih drugih mestih v državi nameščeni na električne drogove na višini 7 m. Zunaj teh okrajev so električni števcji nameščeni na višini do 1,70 m, večinoma v stanovanjih porabnikov ali na zunanjih stenah stavb oziroma ogradah.

18. Da bi se tudi pri električnih števcjih, nameščenih na višini 7 m, porabnikom omogočilo vsaj posredno preverjanje števcjev, se je družba CRB v svojih splošnih pogojih poslovanja zavezala, da na pisno zahtevo porabnika v roku treh dni brezplačno zagotovi posebno vozilo z dvigalom, s katerim lahko delavec družbe CRB odčita električni števec. Te ponudbe pa do zdaj ni izkoristil noben porabnik. Kot drugo možnost lahko porabnik na svoje stroške naroči namestitev kontrolnih električnih števcjev v svojem stanovanju. V teh mestnih četrtih porabniki nimajo nobene druge možnosti preverjanja.

19. V pritožbenem postopku pred KZD V.H. Belov uveljavlja, da je zaradi namestitve električnih števcjev na višini 7 m diskriminiran na podlagi svoje narodnosti. Hkrati se sklicuje na to, da so vse osebe romskega porekla iz obeh zadevnih okrajev diskriminirane na podlagi svoje etnične pripadnosti.

20. Pritožba V.H. Belova je usmerjena proti družbi CEB. KZD je povabila družbo CRB, zadevnega zakonitega zastopnika in upravna odbora obeh podjetij ter DKEVR, naj se udeležijo postopka v glavni stvari.

IV – Predlog za sprejetje predhodne odločbe in postopek pred Sodiščem

21. V okviru postopka v glavni stvari se je KZD obrnila na Sodišče in mu v predhodno odločanje predložila ta vprašanja:

1. Ali primer, predložen v preiskavo, spada na področje uporabe Direktive [...] 2000/43/ES [...] (v obravnavanem primeru na področje uporabe člena 3(1)(h))?
2. Kaj je treba razumeti pod „manj ugodno obravnavo“ v smislu člena 2(2)(a) Direktive 2000/43 in pod [formulacijo] „postavila osebe neke rase ali narodnosti v posebno neugoden položaj v primerjavi z drugimi osebami“ v smislu člena 2(2)(b) Direktive 2000/43:
 - 2.1. Ali je za opredelitev manj ugodne obravnave kot neposredne diskriminacije nujno, da je obravnavana neugodnejša in da se z njo neposredno ali posredno kršijo zakonsko izrecno določene pravice ali interesi, ali pa jo je treba razumeti kot vsako obliko vedenja (odnosa) v širšem smislu besede, ki je v primerjavi z vedenjem v podobnem položaju manj ugodno?

13 — Daržavna komisija po energijno i vodno regulirane.

2.2. Ali je za opredelitev postavitve v posebno neugoden položaj kot posredne diskriminacije potrebno tudi, da se z njo neposredno ali posredno kršijo zakonsko izrecno določene pravice ali interesi, ali pa jo je treba razumeti v širšem smislu kot vsako obliko postavitve v posebno neugoden položaj?

3. Odvisno od odgovora na drugo vprašanje:

Če je za opredelitev kot neposredna ali posredna diskriminacija v smislu člena 2(2)(a) in (b) Direktive 2000/43 potrebno, da se z manj ugodno obravnavo ali postavitvijo v posebno neugoden položaj neposredno ali posredno krši zakonsko določena pravica ali interes,

3.1. ali določbe člena 38 Listine Evropske unije o temeljnih pravicah, Direktiva 2006/32/ES (uvodna izjava 29 ter člena 1 in 13(1)), Direktiva 2003/54/ES (člen 3(5)) in Direktiva 2009/72/ES (člen 3(7)) v dobro končnega odjemalca električne energije določajo pravico ali interes, da lahko redno preverja stanje na električnem števcu, ki jo/ga je mogoče uveljavljati pred nacionalnimi sodišči v postopku, kot je postopek v glavni stvari,

in

3.2. ali je nacionalna zakonodaja in/ali upravna praksa, ki se izvaja z dovoljenjem državnega organa za urejanje energije, na podlagi katere se distribucijskemu podjetju dovoli namestitve električnih števcov na težko dostopnih ali nedostopnih mestih, zaradi česar odjemalci ne morejo osebno in redno preverjati ter spremljati stanja na električnem števcu, združljiva s temi določbami?

4. Odvisno od odgovora na drugo vprašanje:

Če za opredelitev kot neposredna ali posredna diskriminacija ni nujno, da je neposredno ali posredno kršena zakonsko določena pravica ali interes,

4.1. ali sta na podlagi člena 2(2)(a) in (b) Direktive 2000/43 dopustni nacionalna zakonodaja ali sodna praksa iz postopka v glavni stvari, na podlagi katerih se za opredelitev kot diskriminacija zahteva, da se z neugodnejšo obravnavo in postavitvijo v neugodnejši položaj neposredno ali posredno kršijo zakonsko določene pravice ali interesi?

4.2. ali ju nacionalno sodišče, če nista dopustni, ne sme uporabiti in mora uporabiti opredelitve pojmov iz Direktive?

5. Kako je treba razlagati člen 8(1) Direktive 2000/43:

5.1. tako, da mora žrtev dokazati dejstva, na podlagi katerih se vsiljuje jasen, neizpodbiten in zanesljiv sklep ali tak sklep o neposredni ali posredni diskriminaciji, ali pa je dovolj, da se z dejstvi utemelji samo domneva take diskriminacije?

5.2. Ali dejstva, da

(a) so električni števcu na cestah na električnih drogovih tako visoko, da odjemalci ne morejo preverjati stanja na števcih, nameščeni samo v delih mesta, ki sta v mestu znana kot romska okraja, z znanimi izjemami v nekaterih delih teh mestnih okrajih, in

(b) so električni števcu v vseh preostalih mestnih okrajih nameščeni na višini, ki omogoča preverjanje (do 1,70 m), večinoma v stanovanjih odjemalcev ali na pročeljih zgradb ali ogradah,

prenašajo dokazno breme na toženo stranko?

5.3. Ali okoliščine, da

- (a) v delih mesta, ki sta v mestu znana kot romska okraja, ne živijo samo Romi, temveč tudi osebe druge narodnosti, in/ali
- (b) se celotno prebivalstvo v teh okrajih morda vendarle nima za Rome, in/ali
- (c) distribucijsko podjetje opisuje vzroke za prestavitev električnih števec na višino 7 m v teh mestnih okrajih kot splošno znane,

izključujejo prenos dokaznega bremena na toženo stranko?

6. Odvisno od odgovora na peto vprašanje:

- 6.1. Če je treba člen 8(1) Direktive 2000/43 razlagati tako, da je za obstoj diskriminacije potrebna domneva, in če se zaradi prej navedenih dejstev dokazno breme prenese na toženo stranko, o kateri obliki diskriminacije je potem mogoče domnevati na podlagi teh dejstev – neposredni ali posredni diskriminaciji in/ali nadlegovanju?
- 6.2. Ali določbe Direktive 2000/43 dopuščajo, da se neposredna diskriminacija in/ali nadlegovanje upravičita z uresničevanjem zakonitega cilja s potrebnimi in ustreznimi sredstvi?
- 6.3. Ali se lahko ukrep, uporabljen v navedenih mestnih okrajih, ob upoštevanju zakonitih ciljev, ki jih poudarja in uresničuje distribucijsko podjetje, upraviči v položaju, v katerem
 - (a) se ukrep uporabi zaradi neplačanih računov, ki so se nabrali v navedenih mestnih okrajih, in zaradi pogostih kršitev odjemalcev, ki zmanjšujejo ali ogrožajo varnost, kakovost ter neprekinjeno in varno delovanje električnih naprav,

in

se ukrep uporabi kolektivno, ne glede na to, ali je konkretni odjemalec plačal svoje račune za distribucijo in dobavo električne energije, in ne glede na to, ali je bilo ugotovljeno, da je konkretni odjemalec zakrivil kakršno koli kršitev (ponaredba stanja na električnem števcu, nezakonita priključitev in/ali nezakonit odvzem/nezakonita poraba električne energije brez štetja in plačila ali kakršni koli drugi posegi v omrežje, ki zmanjšujejo ali ogrožajo njegovo zanesljivo, kakovostno, neprekinjeno in varno delovanje);

- (b) so za vsako primerljivo kršitev v pravnih predpisih in splošnih pogojih pogodbe o distribuciji (v nadaljevanju: distribucijska pogodba) določene odgovornosti, in sicer civilna, upravna in kazenska;
- (c) določilo iz člena 27(2) splošnih pogojev distribucijske pogodbe – distribucijsko podjetje odjemalcu na izrecno pisno zahtevo zagotovi možnost preverjanja stanja na električnem števcu – odjemalcu dejansko ne omogoča, da bi osebno in redno preverjal stanje svoje porabe;
- (d) je mogoče na podlagi izrecnega pisnega zaprosila v stanovanju odjemalca namestiti kontrolni električni števec, za katerega mora odjemalec plačati takso;

- (e) je ukrep nenavaden in opazen znak za nepoštenost odjemalca tako ali drugače zaradi narave vzrokov za uporabo tega ukrepa, za katero distribucijsko podjetje trdi, da je splošno znana;
- (f) obstajajo drugi tehnični postopki in sredstva za zaščito pred posegi v električne števec;
- (g) pooblaščenec distribucijskega podjetja navaja, da s podobnim ukrepom, uporabljenim v mestnem okraju Romov v drugem mestu, dejansko ni bilo mogoče preprečiti posegov;
- (h) se za električno napravo, transformacijsko postajo, postavljeno v enem od navedenih mestnih okrajev, ne šteje za potrebno, da je treba zaradi varnosti na njej izvesti podobne ukrepe kot na električnih števcih?

22. V postopku pred Sodiščem so družbi CEB in CRB,¹⁴ bolgarska vlada in Evropska komisija predložile pisna stališča in podale ustne navedbe. V. H. Belov je bil zastopan pred Sodiščem na obravnavi 11. julija 2012.

V – Pravna presoja

A – Dopustnost predloga za sprejetje predhodne odločbe

23. Nekateri udeleženci postopka so dvomili o dopustnosti obravnavanega predloga za sprejetje predhodne odločbe. Ti udeleženci predvsem menijo, da KZD ni sodišče. Ob tem pa trdijo, da so posamezna vprašanja, predložena Sodišču, hipotetična.

1. Upravičenost KZD, da vložijo predlog za sprejetje predhodne odločbe

24. Glede na številne neodvisne organe, ki so bili v zadnjih letih ustanovljeni –navsezadnje ob prenosu določb prava Unije – v državah članicah, ni čudno, da se Sodišče vedno znova sooča z vprašanjem, ali lahko tovrstni organi vložijo predlog za sprejetje predhodne odločbe.¹⁵

25. Da bi se ugotovilo, ali je neodvisni organ, kot je KZD, upravičen vložiti predlog, je treba preveriti, ali je to institucijo mogoče šteti za „sodišče države članice“ v smislu člena 267 PDEU. Medtem ko Evropska komisija in bolgarska vlada temu pritrjujeta, pa družbi CEB in CRB zastopata nasprotno stališče.

26. Presoja upravičenosti vložitve predloga za sprejetje predhodne odločbe je v skladu z ustaljeno sodno prakso Sodišča izključno vprašanje prava Unije. To, ali gre pri zadevnem organu za sodišče v smislu člena 267 PDEU, se bo določilo na podlagi več značilnosti, kot so zakonska podlaga institucije, njena trajnost, obvezna pristojnost, kontradiktornost postopka, uporaba pravnih norm

14 — Družbi CEB in CRB sta bili pred Sodiščem zastopani skupaj in sta predložili skupna pisna stališča ter podali skupne ustne navedbe.

15 — Glej med drugim sodbe z dne 6. julija 2000 v zadevi Abrahamsson in Anderson (C-407/98, Recueil, str. I-5539); z dne 31. maja 2005 v zadevi Syfait in drugi (Syfait, C-53/03, ZOdl., str. I-4609, točka 29); z dne 18. oktobra 2007 v zadevi Österreichischer Rundfunk (C-195/06, ZOdl., str. I-8817) in z dne 22. decembra 2010 v zadevi RTL Belgium (C-517/09, ZOdl., str. I-14093) ter nazadnje sklepne predloge generalnega pravobranilca Jääskinenä z dne 7. junija 2012 v zadevi Westbahn Management (C-136/11, točke od 26 do 30).

s strani institucije in njena neodvisnost.¹⁶ Poleg tega lahko nacionalni organi sprožijo postopek pred Sodiščem samo, če pred njimi poteka postopek in če odločajo v postopku, v katerem bo izdana sodna odločba.¹⁷ Zato je treba v nadaljevanju na podlagi konkretnih pravil o postopku in strukturi KZD presoditi, ali izpolnjuje ta merila.

27. V zvezi s tem je treba poudariti, da temu, da je KZD sodišče, ni mogoče kar tako pritrditi s sklicevanjem na njeno nalogo, ki ji je bila podeljena s pravom Unije kot organu, ustanovljenemu za spodbujanje enakega obravnavanja in zagotavljanje obrambe pravic žrtvam diskriminacije (člena 7 in 13 Direktive 2000/43). Obramba pravic, ki jo zahteva Direktiva 2000/43, se namreč nanaša na „sodne in/ali upravne postopke“ (člen 7(1) Direktive 2000/43) in je torej ne bodo nujno zagotavljala samo sodišča. Zato je treba podrobno preučiti, ali KZD izpolnjuje zahteve, ki jih pravo Unije določa v členu 267 PDEU za sodišča držav članic.

28. Zakonska podlaga, trajnost te institucije ter uporaba pravnih norm s strani KZD niso sporne.¹⁸ Tudi merilo kontradiktornosti postopka je v primeru KZD izpolnjeno.¹⁹ V obravnavanem primeru pa so najbolj sporne neodvisnost KZD, to, ali je njena pristojnost obvezna, in to, ali so njene odločbe sodne odločbe.

a) Neodvisnost

29. V skladu z ustaljeno sodno prakso pojem sodniške neodvisnosti zajema dva vidika: zunanjsega in notranjsega.

30. Zunanji vidik neodvisnosti predpostavlja, da je organ, ki mora sprejeti odločitev, zaščiten pred zunanjimi posredovanji ali pritiski, ki lahko ogrozijo neodvisnost sojenja njegovih članov glede sporov, ki so jim predloženi.²⁰ V obravnavanem primeru ne obstajajo nobeni dvomi o zunanji neodvisnosti članov organa odločanja KZD. Za njih se smiselno uporabljajo pravila o neodvisnosti sodnikov iz bolgarskega zakona o pravnem postopku.²¹ Zato uživajo podobna jamstva kot sodniki na rednih bolgarskih sodiščih.

31. Kar zadeva notranji vidik neodvisnosti, je povezan s pojmom nepristranskosti in se nanaša na to, da je zagotovljena enaka distanca med strankami spora in njihovimi posameznimi interesi glede predmeta spora.²²

16 — Glej med drugim sodbe z dne 30. junija 1966 v zadevi Vaassen-Göbbels (61/65, Recueil, str. 584); z dne 17. septembra 1997 v zadevi Dorsch Consult (C-54/96, Recueil, str. I-4961, točka 23); z dne 21. marca 2000 v zadevi Gabalfrisa in drugi (od C-110/98 do 147/98, Recueil, str. I-1577, točka 33); in sodbe Syfait (navedena v opombi 15, točka 29); Österreichischer Rundfunk (navedena v opombi 15, točka 19); RTL Belgium (navedena v opombi 15, točka 36) ter sodbo z dne 14. junija 2011 v zadevi Miles in drugi (C-196/09, ZOdl., str. I-5105, točka 37).

17 — Glej med drugim sodbe z dne 19. oktobra 1995 v zadevi Job Centre (C-111/94, Recueil, str. I-3361, točka 9); z dne 30. novembra 2000 v zadevi Österreichischer Gewerkschaftsbund (C-195/98, Recueil, str. I-10497, točka 25); sodbo Syfait (navedena v opombi 15, točka 29); ter sodbi z dne 30. junija 2005 v zadevi Längst (C-165/03, ZOdl., str. I-5637, točka 25) in z dne 27. aprila 2006 v zadevi Standesamt Stadt Niebüll (C-96/04, ZOdl., str. I-3561, točki 13 in 14); sklepe z dne 18. junija 1980 v zadevi Borker (138/80, Recueil, str. 1975, točka 4); z dne 5. marca 1986 v zadevi Greis Unterweger (318/85, Recueil, str. 955, točka 4); z dne 26. novembra 1999 v zadevi ANAS (C-192/98, Recueil, str. I-8583, točka 21) in z dne 24. marca 2011 v zadevi Bengtsson (C-344/09, ZOdl., str. I-1999, točki 18 in 19).

18 — Glej v zvezi z zakonsko podlago člen 40(1) ZZD ter člena 2 in 3 prehodnih in končnih določb ZZD, v zvezi s trajnostjo člen 48 ZZD in člen 5 Poslovnika KZD ter v zvezi z uporabo pravnih norm člen 47, točke 1, 2 in 3, ZZD.

19 — Ne glede na to v skladu s sodno prakso Sodišča pri merilu kontradiktornosti postopka ne gre za absolutno merilo (glej sodbo z dne 17. maja 1994 v zadevi Corsica Ferries (C-18/93, Recueil, str. I-1783, točka 12); ter sodbi Dorsch Consult (navedena v opombi 16, točka 31) in Standesamt Stadt Niebüll (navedena v opombi 17, točka 13)).

20 — Sodba z dne 19. septembra 2006 v zadevi Wilson (C-506/04, ZOdl., str. I-8613, točki 50 in 51) in sodba RTL Belgium (navedena v opombi 15, točka 39) ter sklep z dne 14. maja 2008 v zadevi Pilato (C-109/07, ZOdl., str. I-3503, točka 23); podobno sodba Abrahamsson in Anderson (navedena v opombi 15, točka 34).

21 — Glej člen 61(3) ZZD, ki napotuje na člene od 22 do 24 bolgarskega zakona o pravnem postopku.

22 — Sodbi Wilson (navedena v opombi 20, točka 52) in RTL Belgium (navedena v opombi 15, točka 40); podobno sodba Abrahamsson in Anderson (navedena v opombi 15, točke od 34 do 37) in sklep Pilato (naveden v opombi 20, točka 24).

32. Družbi CEB in CRB menita, da KZD ni objektivno nepristranska.²³ To utemeljita s strukturo KZD, zlasti s povezavo med organom odločanja v KZD in njemu podrejenim upravnim aparatom, ter z nalogami, ki jih opravlja KZD.

33. Vendar ti ugovori niso prepričljivi.

34. S funkcionalnega stališča obstaja namreč jasna ločitev med organom odločanja KZD in upravnim organom, ki je prvemu organu podrejen. Ta upravni organ sicer lahko pripravlja pravna izvedenska mnenja o vprašanih diskriminacije tudi za člane komisije. Vendar iz informacij, ki so bile predložene Sodišču, ni razvidno, da bi bil upravni organ sam udeležen pri sprejemanju odločitev članov komisije.²⁴ Samo upravni organ je pristojen tudi za dodelitev pravne pomoči za domnevne žrtve diskriminacije, ki spada med naloge KZD kot organa,²⁵ ne pa člani komisije. Poleg tega je bolgarska vlada na obravnavi navedla, da se žrtvam diskriminacije svetuje in se jih podpira samo zunaj postopka, ki še poteka. Niti člani komisije niti upravni organ torej niso na strani ene od strank v pritožbenem postopku, ki še poteka. Nasprotno, člani komisije odločajo o kršitvah ZZD objektivno in neodvisno.²⁶

35. Sama okoliščina, da je bila KZD ustanovljena kot organ za spodbujanje enakega obravnavanja,²⁷ ne pomeni, da bi bila samodejno na strani žrtev in torej pristranska. KZD mora namreč nadzirati upoštevanje zakonskih določb ZZD. Kot sodišče pa izpolnjuje to nalogo kot objektivni in neodvisni državni organ, ki mora v pritožbenem postopku ugotoviti ne samo, ali je diskriminacija podana, ampak tudi, ali morda ni.

36. Iz vsega tega sledi, da je KZD dovolj neodvisna, da jo je mogoče šteti za sodišče v smislu člena 267 PDEU.

b) Sodna dejavnost

37. Družbi CEB in CRB poleg tega menita, da KZD ne izvaja nobene sodne dejavnosti. Pri KZD ne gre za sodni organ, ampak, nasprotno, za upravni organ. To izhaja iz njej dodeljenih nalog in iz dejstva, da KZD nastopa kot stranka v poznejšem pritožbenem postopku zoper svoje odločitve,²⁸ da lahko po uradni dolžnosti ukrepa proti diskriminaciji,²⁹ da lahko s soglasjem strank razveljavi svoje odločitve in da imajo postopki pred civilnimi sodišči prednost pred postopki pred KZD.³⁰

38. K temu je treba najprej pripomniti, da to, da KZD opravlja določene upravne naloge, ne izključuje že vnaprej njenega statusa sodišča. Sodišče je namreč že večkrat odločilo, da je treba upravičenost neke ustanove, da vloži predlog za sprejetje predhodne odločbe, presojati tako na podlagi strukturnih kot tudi funkcionalnih meril. Na tej podlagi je mogoče isto nacionalno ustanovo opredeliti deloma kot

23 — Glede razlikovanja med objektivno in subjektivno nepristranskostjo glej sodbo z dne 19. februarja 2009 v zadevi Koldo Gorostiaga Atxalandabaso proti Evropskemu parlamentu (C-308/07 P, ZOdl., str. I-1059, točka 46).

24 — V nasprotju z dejanskim stanjem v zadevah Syfait in RTL Belgium (obe navedeni v opombi 15) pri KZD ni mogoče opaziti nobene „funkcionalne povezave“ med organom odločanja na eni strani in podrejenim upravnim organom na drugi strani. Drugače kot v zadevah Syfait in RTL Belgium člani KZD namreč ne odločajo na predlog njim podrejenega upravnega organa, temveč neodvisno od njega.

25 — Glej člen 47, točka 9, ZZD.

26 — Glej člen 40(1) ZZD ter statut in poslovnik KZD.

27 — Glej člena 7 in 13 Direktive 2000/43.

28 — Glej člen 153(1) bolgarskega zakona o upravnem postopku.

29 — Glej člen 50, točka 2, ZZD.

30 — Iz člena 52(2) ZZD je razvidno, da KZD ne začne nobenega postopka, če ugotovi, da je bilo v isti zadevi že vloženo pravno sredstvo pred sodiščem.

sodišče, deloma kot upravni organ, glede na to, ali v konkretnem primeru opravlja sodne funkcije ali upravne naloge.³¹ Zato je nujno preveriti specifičnost nalog, ki jih opravlja KZD v konkretnem normativnem okviru, v katerem se je v obravnavanem primeru štela za zavezano predložiti zadevo Sodišču.³²

39. V tem primeru se je neodvisni organ odločanja KZD obrnil na Sodišče v okviru pritožbenega postopka. V tem postopku se na predlog domnevne žrtve diskriminacije nepristransko preverja združljivost spornega ukrepa z ZZD. To dejavnost je zato mogoče opredeliti kot sodno dejavnost. Upravne naloge, ki jih v drugi povezavi opravlja upravni organ, podrejen članom komisije, kot sta svetovanje žrtvam ali zastopanje KZD na višji stopnji, niso pomembne za presojo sodne narave pritožbenega postopka, kot je obravnavani.

40. Drugič, to, da organ odločanja KZD teoretično lahko začne postopek tudi po uradni dolžnosti, ne igra nobene vloge.³³ V obravnavanem primeru KZD namreč nikakor ni ukrepala na lastno pobudo, temveč na pritožbo domnevne žrtve diskriminacije. Za presojo upravičenosti za predložitev ni pomembno, ali bi bilo mogoče predložiteni organ pri opravljanju drugih nalog, ki niso naloge, ki so pripeljale do predložitve Sodišču, opredeliti kot sodišče v smislu člena 267 PDEU.³⁴

41. Tretjič, niti okoliščina, da lahko KZD z vabljenjem vključi druge stranke v pritožbeni postopek pred člani komisije, ne nasprotuje temu, da bi jo opredelili kot sodišče. Nasprotno, pri tem gre za postopek, ki je tudi v postopkih pred klasičnimi upravnimi sodišči povsem običajen.³⁵

42. Četrtrič, prav tako določbe o razmerju med postopkom pred KZD in postopkom pred bolgarskimi civilnimi sodišči ne nasprotujejo temu, da bi KZD opredelili kot sodišče. Drugače kot družbi CEB in CRB menim, da so te določbe, ki so bile predmet obširne razprave na obravnavi pred Sodiščem, nasprotno, prej argument za upravičenost KZD, da predloži vprašanja, kot proti.

43. KZD namreč ne sme odločati o pritožbi, če isto zadevo že obravnava bolgarsko civilno sodišče.³⁶ V tem pa pride do izraza le splošno procesnopravno načelo litispence, v skladu s katerim je sodni postopek nedopusten, če se isti predmet spora že obravnava drugje.³⁷ To, da je tako določbo mogoče uporabiti tudi za KZD, je v prid temu, da jo je mogoče šteti za sodišče v smislu člena 267 PDEU. Če pri postopku, kot je postopek v glavni stvari, ne bi šlo za postopek, ki bi imel naravo sodnega postopka, ne bi bilo namreč treba *a priori* določiti pravila o nasprotujoči visečnosti pravnih pred civilnimi sodišči – do problema litispence potem tako ali tako ne bi moglo priti.

44. Ni razvidno, vsaj ne iz informacij, predloženih Sodišču, da bi KZD izgubila svojo pristojnost tudi s pozneje uvedenim postopkom pred civilnim sodiščem, torej da bi bila lahko visečnost pravde pred KZD „manj vredna“ kot visečnost pravde pred civilnimi sodišči. Družbi CEB in CRB sta sicer navajali takšne argumente, vendar so njune trditve glede tega vprašanja po poizvedovanju na obravnavi ostale skrajno nedoločne, predvsem nista mogli navesti nobenega konkretnega pravnega predpisa, da bi

31 — Sklepa z dne 26. novembra 1999 v zadevah Anas (naveden v opombi 17, točka 22) in Rai (C-440/98, ZOdl., str. I-8597, točka 13) v zvezi z italijanskim računskim sodiščem (Corte dei conti). Podobno je na primer dejansko stanje v zvezi z nemškimi sodišči prve stopnje, glej na eni strani sodbo Längst (navedena v opombi 17) in na drugi strani sodbo Standesamt Stadt Niebüll (navedena v opombi 17) ter sklep z dne 12. januarja 2010 v zadevi Amiraike Berlin (C-497/08, ZOdl., str. I-101).

32 — Sklep Anas (naveden v opombi 17, točka 23).

33 — Glej člen 50, točka 2, ZZD; glede na navedbe Evropske komisije na obravnavi se je samo 1 % postopkov pred KZD začel po uradni dolžnosti.

34 — Glej sklep Anas (naveden v opombi 17, točka 23).

35 — Glej v zvezi s tem na primer člen 65 nemškega zakonika o upravnem sodišču.

36 — Glej člen 52, točka 2, ZZD.

37 — Glej k temu iz sodne prakse sodišč Unije sodbe z dne 22. septembra 1988 v zadevi Francija proti Parlamentu (358/85 in 51/86, Recueil, str. 4821, točka 12), z dne 24. novembra 2005 v združenih zadevah Italija proti Komisiji (C-138/03, C-324/03 in C-431/03, ZOdl., str. I-10043, točka 64) in z dne 9. junija 2011 v združenih zadevah Diputación Foral de Vizcaya proti Komisiji (od C-465/09 P do C-470/09 P, točka 58).

podprli svojo tezo. Ker ni nasprotnih opornih točk, je treba zato izhajati iz tega, da se pravilo litispence vedno enako uporablja, ne glede na to, ali je bila zadeva v konkretnem primeru predložena najprej bolgarskemu civilnemu sodišču ali najprej KZD. To govori v prid stališču, da ima KZD status sodišča.

45. Končno tudi okoliščina, da lahko KZD s soglasjem strank razveljavi ali spremeni svoje sodbe,³⁸ ne govori proti njenemu statusu sodišča. Upravni organi lahko svoje odločitve običajno razveljavijo brez soglasja strank; po ujemajočih se podatkih strank v postopku to velja tudi v bolgarskem pravu. Sodne odločbe se lahko, nasprotno, do nastopa pravnomočnosti običajno razveljavijo v pritožbenem postopku, po nastopu pravnomočnosti pa samo izjemoma v postopku obnove. To, da je sprememba odločitev KZD mogoča pod navidezno lažjimi pogoji, je mogoče sicer obravnavati kot izraz tega, da je organ odločanja KZD neke vrste „hibrid“ med klasičnim upravnim organom in klasičnim sodiščem. Odločilno pa je, da je sprememba odločbe KZD, ki je bila izdana v pritožbenem postopku, mogoča samo s soglasjem obeh strank. S tem je to možnost spremembe nazadnje mogoče šteti za izraz – široko razumljena – načela dispozitivnosti v sodnem postopku.³⁹

c) Obvezna pristojnost

46. Družbi CEB in CRB navajata tudi, da pri pritožbenem postopku pred KZD ne gre za obvezno pristojnost. To utemeljujeta s členom 71 ZZD, ki zadevnim osebam daje možnost, da se v primeru diskriminacije obrnejo tudi na civilno sodišče. Ker naj predložitev zadeve KZD torej ne bi bilo edino mogoče pravno sredstvo za boj proti diskriminaciji, naj merilo obvezne pristojnosti ne bi bilo izpolnjeno.

47. Sodišče se je v sodbi Dorsch Consult med drugim ukvarjalo s pojmom obvezne pristojnosti. Tam je razlikovalo med „obvezno“ v smislu edine možnosti zahtevati pravno varstvo in „obvezno“ v smislu zavezujoče odločitve.⁴⁰ Sodišču v tistem primeru ni bilo treba jasno opredeliti, ali je treba dati prednost eni ali drugi od teh možnosti razlage, saj je bila sodna pristojnost takrat zadevne institucije z obeh vidikov „obvezna“. V tem smislu ta primer ponuja Sodišču priložnost, da natančneje določi svojo sodno prakso glede tega vprašanja.

48. Tako kot Evropska komisija v sodbi Dorsch Consult⁴¹ in na obravnavi v tem primeru se tudi jaz nagibam k temu, da se pod „obvezno“ razume samo zavezujoča narava odločitev predložitvenega organa. Če bi se namreč že zaradi obstoja drugih možnosti pravnega varstva zavrnil obstoj obvezne pristojnosti, potem strogo gledano niti klasično civilno sodišče v primeru, kot je obravnavani, ne bi moglo vložiti predloga za sprejetje predhodne odločbe pri Sodišču, saj poleg postopka pred njim obstaja še druga možnost pravnega varstva, namreč pritožbeni postopek pred KZD.⁴² Nesmiselna posledica tega bi bila, da noben od obeh bolgarskih organov, ki jima je bila zaupana obravnava pravnih sredstev na podlagi ZZD, ne bi bil pristojen predložiti Sodišču vprašanja za razlago Direktive 2000/43.

49. Smiselno je torej lahko odločilno le, ali morajo stranke nujno upoštevati odločbo, ki jo je izdala KZD v pritožbenem postopku. V tem primeru je tako. Kot navaja bolgarska vlada in kot je sicer razvidno iz členov 69 in 82 ZZD, postanejo odločbe KZD pravnomočne in so za stranke zavezujoče, kršitve teh odločb pa se lahko kaznujejo z globo.

38 — Glej člen 62, točka 2, ZZD.

39 — Načelo dispozitivnosti, po katerem se postopek začne, konča in teče po volji strank, velja v veliko zakonikih o (civilnih) postopkih držav članic in strankam omogoča, na primer, da končajo spor s poravnavo in se odpovejo sodbi. Možnost strank, da se skupaj odpovedo sodbi tudi po njeni izdaji, temelji navsezadnje na enakem razmišljanju.

40 — Sodba Dorsch Consult (navedena v opombi 16, točki 28 in 29).

41 — Prav tam (točka 27).

42 — Družbi CEB in CRB se v svojih pisnih stališčih sklicujeta na odločitev Varhoven administrativen sad z dne 27. oktobra 2010, v kateri je to poudarilo enakovrednost obeh možnosti. Vsekakor lahko civilno sodišče, drugače od KZD; prisodi odškodnino.

50. Če povzamem, menim torej, da je treba KZD v tem primeru šteti za sodišče v smislu člena 267 PDEU.

2. Domnevna hipotetičnost vprašanj za predhodno odločanje

51. Družbi CEB in CRB nazadnje še navajata, da sta drugo in šesto vprašanje za predhodno odločanje hipotetični, kolikor se nanašata na neposredno diskriminacijo oziroma nadlegovanje. Ker naj bi šlo v obravnavanem primeru vsekakor za posredno diskriminacijo, naj bi bila dopustna samo vprašanja v zvezi s to obliko diskriminacije.

52. Res je, da pri spornih ukrepih ne more iti hkrati za neposredno in posredno diskriminacijo. Za katero obliko diskriminacije gre, mora ugotoviti KZD kot predložitveno sodišče na podlagi okoliščin posameznega primera in ob presoji vseh dejstev. Vendar KZD prosi prav za razlago konkretne oblike diskriminacije, da bi lahko ugotovila, za katero gre v obravnavanem primeru. Če bi se predlog za sprejetje predhodne odločbe razglasil za dopusten samo v zvezi z eno obliko diskriminacije, bi Sodišče na eni strani predpostavljalo presojo dejstev KZD in na drugi strani dalo KZD po možnosti nekoristen odgovor.

53. Če bi se pri pravni presoji posamezna vprašanja ali njihovi deli vendarle dejansko izkazali za hipotetične ali odvečne, jih v svojem predlogu odgovora ne bom obravnavala.

3. Vmesni predlog

54. Zato je predlog za sprejetje predhodne odločbe v celoti dopusten.

B – Vsebinska presoja vprašanj za predhodno odločanje

55. KZD s svojimi izredno podrobnimi vprašanji prosi za informacijo o tem, kolikšen je obseg načela enakega obravnavanja glede na narodnost oseb in kakšne zahteve v zvezi s tem je treba postaviti glede dokaza diskriminacije. Smiselno je, da se določena podvprašanja, ki jih je postavila KZD, združijo pri odgovoru na ta predlog za sprejetje predhodne odločbe.

1. Področje uporabe Direktive 2000/43 (prvo vprašanje za predhodno odločanje)

56. KZD želi s prvim vprašanjem izvedeti, ali dejansko stanje, kot je v postopku v glavni stvari, spada na področje uporabe Direktive 2000/43. Konkretno sprašuje KZD o razlagi člena 3(1)(h) Direktive, ki se nanaša na dostop do dobrin in storitev, ki so na voljo javnosti, in oskrbo z njimi. Med strankami je sporno, ali pod to – poleg oskrbe z električno energijo kot tako – spada tudi oskrba z električnimi števci.

57. Bolgarska vlada, družbi CEB in CRB menijo, da je treba področje uporabe Direktive razlagati ozko. Unija naj ne bi bila pristojna za določbe v zvezi z električnimi števci. Po njihovem mnenju spadata na področje uporabe prava Unije samo vzpostavitev notranjega trga električne energije in izboljšanje delovanja tega trga. Oskrba z električnimi števci naj vendarle ne bi bil noben ukrep, ki bi bil potreben v ta namen, tako da naj obravnavani primer zaradi omejitve na dejanska stanja „v okviru pristojnosti, dodeljenih [Uniji]“, ki je navedena v členu 3(1), prvi stavek, Direktive 2000/43, ne bi bil zajet z Direktivo. Poleg tega naj pri brezplačnih električnih števcih ne bi šlo za storitev v smislu Direktive, saj se za to nič ne plača. Po mnenju družb CEB in CRB naj se dostopa do električnih števcov niti ne bi smelo izenačiti z oskrbo z električno energijo. Člen 3(1)(h) Direktive 2000/43 naj bi zajemal samo oskrbo z električno energijo, ne pa dajanja električnih števcov na voljo.

58. Ta utemeljitev je napačna.

59. Oskrba z električno energijo kot taka nesporno spada kot storitev v skladu s členom 3(1)(h) Direktive 2000/43 na področja, na katerih je prepovedana diskriminacija na podlagi rase ali narodnosti. Dejstvo je tudi, da je družba CRB dala električne števec na voljo svojim porabnikom in so zato električni števec dejansko del splošnih pogojev, prek katerih porabniki prejema električno energijo v obravnavanem primeru.

60. Ravno ti splošni pogoji pa tvorijo storitev „oskrbe z električno energijo“ v konkretnem primeru. Njihovih posameznih sestavnih delov ni mogoče obravnavati ločeno. Trditev, da bi bilo treba samo oskrbo z električno energijo zagotoviti brez diskriminacije in da vse, kar to presega, zlasti podrobnejša sestava pogojev oskrbovanja, ne bi spadalo na področje uporabe Direktive, ni prepričljiva.

61. Mogoče si je predstavljati, da bi javno podjetje za potniški promet v avtobusih predvidelo različne sedeže glede na spol, barvo kože ali narodnost potnikov. Čeprav bi se prevažali vsi potniki in bi s tem nedvomno uporabili storitev prevoza kot tako, pa bi bilo jasno, da konkretni pogoji prevoza niso enaki.

62. Cilj Direktive 2000/43 je ravno ta, da se na najboljši način zagotovi zaščita pred diskriminacijo in da se pri tem doseže najvišja mogoča raven varstva.⁴³ Polni učinek prepovedi diskriminacije bi bil ogrožen, če bi zaščitena področja omejili samo na njihovo jedro. Če bi se področja, naštetá v členu 3 Direktive, razlagala ozko, bi to pripeljalo do zmanjšanja zaščite pred diskriminacijo na absoluten minimum, kar bi bilo nezdržljivo s pravkar omenjenim ciljem Direktive.

63. Nazadnje je Direktiva 2000/43 posebna uresničitev splošnega načela enakega obravnavanja, ki je eno od temeljnih načel prava Unije in v skladu s členoma 20 in 21 Listine Evropske unije o temeljnih pravicah uživa varstvo kot temeljna pravica. Tudi iz tega razloga se njeno področje uporabe ne sme opredeliti ozko.⁴⁴

64. Zato v primeru, kot je obravnavani, na področje uporabe Direktive 2000/43 ne spada samo oskrba z električno energijo, ampak tudi pogoji, ki veljajo za to oskrbo, vključno z dajanjem električnih števec na voljo.⁴⁵

65. Ni pa mogoče ugovarjati, da porabniki uporabljajo električne števec brezplačno, medtem ko se Direktiva nanaša samo na odplačne storitve. Dobava električne energije kot glavni predmet pogodbe o storitvi je namreč vsekakor odplačna in je treba izhajati iz tega, da so stroški za električni števec zajeti v ceno elektrike in so tako vsekakor posredno prevajeni na porabnika. Kot je bilo že navedeno, oskrbe z električno energijo in dajanje števec na voljo ni mogoče ločiti. Predvsem bi bil električni števec neuporaben brez ustrezne oskrbe z električno energijo. Električni števec zato ni samostojna storitev, ampak je, nasprotno, del skupne storitve „oskrbe z električno energijo“.

43 — Glej samo uvodno izjavo 28 Direktive 2000/43; v skladu z njo je cilj te direktive „[...] zagotavljanj[e] skupne visoke ravni zaščite pred diskriminacijo v vseh državah članicah [...]“.

44 — V tem smislu sodba z dne 12. maja 2011 v zadevi Runevič-Vardyn in Wardyn (C-391/09, ZOdl., str. I-3787, točka 43).

45 — Glej tudi splošne pogoje poslovanja družbe CEB, ki v členu 3(2) določajo, da se pri oskrbi z električno energijo upošteva, med drugim, načelo enakega obravnavanja, v členu 10, točka 1, pa, da se na pokritih območjih vsak porabnik oskrbi z električno energijo pod enakimi pogoji in brez diskriminacije. Tudi v splošnih pogojih poslovanja družbe CRB je v členu 3 določba o oskrbi z električno energijo, ki se izvaja „ob upoštevanju načela enakosti“.

66. Kar nazadnje zadeva pristojnosti Unije, na katere se uvodoma sklicuje člen 3(1) Direktive 2000/43, zadostuje opozorilo, da je zakonodajalec Unije pristojen za urejanje notranjega trga električne energije.⁴⁶ To pristojnost je sicer – ne da bi bilo to odločilno – že večkrat uporabil, pri čemer je navsezadnje sprejel predpise o obveščanju končnih uporabnikov o njihovi porabi električne energije in pri tem izrecno omenil tudi električne števec.⁴⁷

67. Glede na vse Sodišču torej predlagam, naj na prvo vprašanje za predhodno odločanje odgovori, da dejansko stanje, kot je v postopku v glavni stvari, spada na področje uporabe Direktive 2000/43.

2. Neobstoj zahteve po kršitvi zakonsko določenih pravic ali interesov (drugo, tretje in četrto vprašanje)

68. KZD z drugim in četrtem vprašanjem za predhodno odločanje sprašuje, ali je diskriminacija v smislu Direktive 2000/43 podana samo, če se kršijo zakonsko določene pravice ali interesi, ali pa je mogoče šteti, da gre za diskriminacijo tudi ne glede na to. Če ta direktiva ne predpostavlja nobene kršitve zakonsko določenih pravic ali interesov, se postavlja vprašanje, ali je nacionalni predpis, ki določa tako zahtevo, združljiv z Direktivo.

69. Ozadje teh vprašanj je, da naj bi v skladu z opredelitvijo v bolgarskem pravu, natančneje v skladu s členom 1, točka 7, dodatnih določil k ZZD,⁴⁸ „manj ugodna obravnava“ obstajala samo, če se neposredno ali posredno kršijo zakonsko določene pravice ali interesi. Družba CEB se sklicuje na to določbo in trdi, da porabniki nimajo pravice do namestitve brezplačnega električnega števca. Ker naj ne bi bilo kršitve pravice, naj tudi ne bi bilo mogoče domnevati, da gre za diskriminacijo.

70. Predpostavke za obstoj diskriminacije ureja člen 2(2) Direktive 2000/43. V skladu s točko (a) se domneva, da gre za neposredno diskriminacijo, „če se ena oseba obravnava manj ugodno, kakor se obravnava, se je obravnavala ali pa bi se obravnavala druga oseba v primerljivem položaju na podlagi rase ali narodnosti“. Neenako obravnavanje, na katerem ta temelji, se torej neposredno navezuje na raso ali narodnost. Nasprotno pa je posredna diskriminacija v skladu s točko (b) podana, „če bi na videz nevtralna določba, merilo ali praksa postavila osebe neke rase ali narodnosti v posebno neugoden položaj“.

71. Obe obliki diskriminacije ne predpostavljata – glede na besedilo Direktive 2000/43 – nobene kršitve zakonsko določenih pravic ali interesov. Nasprotno, bistveno je samo to, da obstaja manj ugodna obravnava ali neugoden položaj – ne glede na to, zakaj pride do te obravnave ali neugodnega položaja – ali so bile pri tem prizadete pravice ali interesi, in če da, kateri. Še več, v skladu s sodno prakso Sodišča diskriminacija ne predpostavlja niti konkretne žrtve diskriminacije.⁴⁹

72. Za domnevo o diskriminaciji zato zadošča, če se oseba ali skupina oseb obravnava kakor koli manj ugodno, kakor se obravnava, se je obravnavala ali pa bi se obravnavala druga oseba ali skupina oseb. Določitev dodatnih predpostavk, ki v Direktivi 2000/43 niso predvidene, ni združljiva z visoko ravno zaščite, ki jo želi doseči zakonodajalec Unije.

73. Sicer je treba domnevati, da bi Direktiva 2000/43, če bi predpostavila kršitev pravice, to izrecno določila, kot je to določeno na primer pri vprašanju obrambe pravic v njenem členu 7(1). Obratno je mogoče sklepati, da za obstoj diskriminacije ni potrebna kakršna koli kršitev pravic ali interesov.

46 — Členi 53(2) PDEU, 62 PDEU in 114 PDEU (prej členi 47(2) ES, 55 ES in 95 ES).

47 — Člen 3(7) v povezavi s Prilogo I, odstavek 1(h) in (i), k Direktivi 2009/72 ter člen 13(1), prvi pododstavek, in uvodna izjava 29, zadnji stavek, Direktive 2006/32.

48 — Dopalnitelni razporedbi.

49 — Sodba z dne 10. julija 2008 v zadevi Feryn (C-54/07, ZOdl., str. I-5187, točka 25).

74. Ker torej Direktiva 2000/43 ne zahteva nobene kršitve zakonsko določenih pravic ali interesov, ni bistveno, ali imajo porabniki zahtevkov za dostop oziroma pravico do dostopa do brezplačnih električnih števcov – bodisi po nacionalnem pravu ali po pravu Unije.

75. Glede na vse to se vsekakor postavlja vprašanje, ali so nacionalne določbe, ki kot pogoj za domnevo o diskriminaciji določajo tako kršitev zakonsko določenih pravic ali interesov, skladne s pravom Unije.

76. Na to vprašanje je treba odgovoriti nikalno. Namen Direktive 2000/43 je namreč določiti minimalne zahteve za uporabo načela enakega obravnavanja in za preprečevanje diskriminacije. Državam članicam sicer izrecno prepušča, da sprejmejo oziroma ohranijo določbe, ki so za zadevne osebe ugodnejše kot določbe prava Unije.⁵⁰ Vendar so nacionalne določbe, ki so za zadevne osebe manj ugodne in ki tako ne izpolnjujejo minimalnih zahtev prava Unije, nezdržljive z Direktivo. Zahteva po kršitvi zakonsko določenih pravic ali interesov kot dodatna nacionalna zahteva za domnevo o diskriminaciji pa bi povzročila ravno to.

77. V zvezi z zadnjim delom četrtega vprašanja za predhodno odločanje, s katerim KZD sprašuje, kako mora ravnati nacionalno sodišče v primeru nezdržljivosti bolgarskih določb z Direktivo 2000/43, zadostuje napotilo na ustaljeno sodno prakso Sodišča: če je mogoče, je treba nacionalne določbe v postopku v glavni stvari razlagati in uporabiti v skladu z direktivo. Nacionalna sodišča morajo torej razlagati nacionalno pravo, kolikor je to mogoče, ob upoštevanju besedila in namena direktive, da bi se uresničil cilj, ki ga direktiva skuša doseči.⁵¹ Narediti morajo vse, kar je v njihovi pristojnosti, ter ob tem upoštevati celotno notranje pravo in uporabljati metode razlage, da bi zagotovila polni učinek zadevne direktive in dosegla rešitev v skladu z njenim ciljem.⁵²

78. Na podlagi informacij, predloženih Sodišču, nič ne kaže na to, da bi bilo v postopku v glavni stvari izključeno, da bi se zadevne določbe bolgarskega prava, posebno ZZD, razlagale in uporabljale v skladu z Direktivo 2000/43.

79. Če bi KZD vseeno prišla do sklepa, da bolgarskega prava ni mogoče razlagati in uporabljati v skladu z Direktivo, bi bilo treba razmisliti: V. H. Belov seveda nima nobenih zahtevkov proti podjetjema CEB in CRB neposredno na podlagi Direktive 2000/43. Direktiva namreč ne more sama ustvarjati obveznosti za posameznika, tako da se torej nanjo proti temu posamezniku ni mogoče sklicevati.⁵³

80. Prepoved diskriminacije zaradi rase in narodnosti pa je splošno načelo prava Unije, ki je določeno v členu 21 Listine o temeljnih pravicah kot primarno pravo in je v Direktivi 2000/43 zgolj uresničeno⁵⁴ – ravno tako kot na primer prepoved diskriminacije zaradi starosti ali spolne usmerjenosti v Direktivi 2000/78⁵⁵ in drugače od na primer pravice do plačanega letnega dopusta.⁵⁶

50 — Glej člen 6(1) in uvodno izjavo 25 Direktive 2000/43.

51 — Ustaljena sodna praksa; glej med drugim sodbe z dne 13. novembra 1990 v zadevi Marleasing (C-106/89, Recueil, str. I-4135, točka 8); z dne 5. oktobra 2004 v zadevi Pfeiffer in drugi (od C-397/01 do C-403/01, ZOdl., str. I-8835, točka 113); z dne 15. aprila 2008 v zadevi Impact (C-268/06, ZOdl., str. I-2483, točka 98); z dne 19. januarja 2010 v zadevi Küçükdeveci (C-555/07, ZOdl., str. I-365, točka 48) in z dne 24. januarja 2012 v zadevi Dominguez (C-282/10, točka 24).

52 — Glej v opombi 51 navedene sodbe Pfeiffer in drugi (točke od 115 do 119), Impact (točka 101) in Dominguez (točka 27); podobno že sodba z dne 10. aprila 1984 v zadevi von Colson in Kamann (14/83, Recueil, str. 1891, točka 28: „v obsegu pooblastila za prosto presojo, ki mu ga priznava nacionalno pravo“).

53 — Sodba z dne 14. julija 1994 v zadevi Faccini Dori (C-91/92, Recueil, str. I-3325, točka 20), glej tudi v opombi 51 navedene sodbe Pfeiffer (točka 108), Küçükdeveci (točka 46) in Dominguez (točka 37).

54 — V tem smislu sodba Runevič-Vardyn in Wardyn (navedena v opombi 44, točka 43).

55 — Sodna praksa, ki je nastala v zvezi z Direktivo 2000/78, se lahko torej brez težav prenese na Direktivo 2000/43; glej sodbo z dne 22. novembra 2005 v zadevi Mangold (C-144/04, ZOdl., str. I-9981, točki 74 in 75); sodbo Küçükdeveci (navedena v opombi 51, točki 51 in 53) in sodbo z dne 10. maja 2011 v zadevi Römer (C-147/08, ZOdl., str. I-3791, zlasti točka 59).

56 — V sodbi Dominguez (navedena v opombi 51), ki je bila sprejeta v zvezi s plačanim letnim dopustom, ni šlo za izraz splošnega načela enakega obravnavanja v smislu člena 21 Listine o temeljnih pravicah, ampak nasprotno za pravico, ki je določena v členu 31(2) Listine o temeljnih pravicah, ki spada pod naslov Solidarnost.

81. V pravnih razmerjih, kot je obravnavani, v katerih si stojita nasproti porabnik na eni strani in ponudnik storitev splošnega pomena, ima načelo enakega obravnavanja poseben pomen. Podobno kot za delovno razmerje je za taka pravna razmerja namreč značilno strukturno neravnotežje udeležencev.

82. Vsaj v tovrstnem položaju se zdi upravičeno, da se niti med zasebnimi subjekti ne uporabijo nacionalni pravni predpisi, ki so v nasprotju s prepovedjo diskriminacije, ki je določena kot temeljna pravica. To velja še toliko bolj, ker zasebni subjekti v primeru, kot je obravnavani, niso neposredni naslovniki temeljne pravice, ampak se temeljna pravica uporablja zgolj kot merilo nadzora nad zakonitostjo nacionalnega prava.

83. Če povzamem, torej velja, da domneva o neposredni ali posredni diskriminaciji v smislu člena 2(2) Direktive 2000/43 ne predvideva nobene kršitve zakonsko določenih pravic ali interesov. Nasprotno, zadostuje vsako ravnanje, ki pomeni manj ugodno obravnavo osebe v primerjavi z drugo osebo na podlagi njene rase ali narodnosti ali s katerim so lahko osebe, ki pripadajo določeni rasi ali etnični skupini, postavljene v posebno neugoden položaj. Nacionalne določbe, ki domnevo diskriminacije pogojujejo s kršitvijo zakonsko določenih pravic ali interesov, so nezdržljive z Direktivo 2000/43. V tem smislu mora nacionalni sodnik razlagati nacionalno pravo v skladu z Direktivo in, če to ni mogoče, ne sme uporabiti nacionalnih pravnih predpisov, ki so v nasprotju s prepovedjo diskriminacije, ki je določena kot temeljna pravica.

84. Glede na to tretjega vprašanja za predhodno odločanje vsebinsko ni treba obravnavati.

3. Zahtevi po dokazu in po morebitni utemeljitvi diskriminacije (peto in šesto vprašanje za predhodno odločanje)

85. Peto in šesto vprašanje za predhodno odločanje se nanašata, prvič, na dokazno breme v zvezi z obstojem diskriminacije, urejeno v členu 8 Direktive 2000/43. Na drugi strani želi KZD v bistvu vedeti, ali gre pri opisani namestitvi električnih števecv v obeh romskih okrajih v konkretnih okoliščinah v postopku v glavni stvari za diskriminacijo v smislu Direktive, in če, za katero vrsto diskriminacije gre ter ali je morebitna diskriminacija upravičena.

a) Obrnjeno dokazno breme (člen 8(1) Direktive 2000/43)

86. Člen 8(1) Direktive 2000/43 določa, da „mora toženec dokazati, da ni bilo kršeno načelo enakega obravnavanja, če osebe, ki menijo, da jim je bila storjena krivica, ker ni bilo uporabljeno načelo enakega obravnavanja, [...] predstavijo dejstva, na podlagi katerih se lahko domneva, da je prišlo do neposredne ali posredne diskriminacije“.

87. V zvezi s tem želi KZD vedeti, v kolikšni meri bi morala predstavljena dejstva omogočiti „sklep“ o obstoju diskriminacije oziroma ali zadostuje domneva o obstoju diskriminacije. Po navedbah KZD obstajajo odstopanja med različnimi jezikovnimi različicami Direktive 2000/43. Bolgarska različica zahteva obrazložitev dejstev, „na podlagi katerih je mogoče sklepati“, da gre za diskriminacijo, medtem ko nemška in angleška jezikovna različica zahtevata zgolj „predpostavlanje“ ali „domnevo“ o diskriminaciji. O obstoju diskriminacije pa bi se v primerjavi s „predpostavlanjem“ ali „domnevo“ lahko „sklepalo“ samo pri višji stopnji gotovosti. V nacionalni praksi naj bi se ustrezna določba ZZD do zdaj uporabljala kot dokazni standard tako, da naj bi se zahtevala posebej visoka stopnja gotovosti. Zahtevala naj bi se stopnja gotovosti, ki naj bi presejala zgolj domnevo in dvom in ki naj bi se zelo približala popolnemu dokazu o diskriminaciji. Vprašanje KZD torej pomeni, kako visoka mora biti stopnja natančnosti, s katero mora pritožnik obrazložiti diskriminacijo.

88. Jezikovne različice člena 8(1) Direktive 2000/43,⁵⁷ ki sem jih primerjala, skladno zahtevajo samo „domnevo“ o obstoju diskriminacije⁵⁸ in nobenega gotovega „sklepa“ o taki diskriminaciji. Tudi uvodna izjava 21 Direktive določa, da se dokazno breme obrne že, če obstaja „domneva o diskriminaciji“.⁵⁹ Poleg tega Evropska komisija v stališčih navaja, da iz bolgarske različice Direktive 2000/43 ne izhaja nobena nujna zahteva po višji stopnji gotovosti, saj tudi ta jezikovna različica zahteva samo dejstva, na podlagi katerih „bi se lahko sklepalo“, da obstaja diskriminacija.

89. To ustreza tudi pravnemu položaju v primerih diskriminacije zaradi spola. Sodišče je v zvezi s členom 4(1) Direktive 97/80/ES,⁶⁰ ki ima skoraj enako besedilo⁶¹ kot člen 8(1) Direktive 2000/43 in tudi kot člen 10(1) Direktive 2000/78, odločilo, da do obrnjenega dokaznega bremena pride že, ko se dokažejo dejstva, na podlagi katerih je mogoče domnevati, da gre za diskriminacijo.⁶²

90. Ta sodna praksa pa se lahko brez težav prenese na tu obravnavano določbo.⁶³ Vsaka druga, ožja razlaga člena 8(1) Direktive 2000/43 bi ogrozila njegov polni učinek in pripeljala do tega, da bi določba o obrnjenem dokaznem bremenu praktično izgubila pomen. Brez takega obrnjenega dokaznega bremena pa bi nazadnje veljala redna pravila o dokaznem bremenu, tako da bi tisti, ki bi menil, da je bil žrtev diskriminacije, moral predložiti in dokazati vsa potrebna dejstva, ki bi podprla njegovo trditev in na podlagi katerih bi bilo mogoče ugotoviti diskriminacijo z zadostno gotovostjo.

91. Obrnjeno dokazno breme pa je bilo uvedeno ravno zato, da bi se izognili takim težavam in da bi se izboljšal položaj potencialnih žrtev diskriminacije. Njegov namen je okrepitev položaja domnevnih žrtev. Nacionalna praksa, kot jo je opisala KZD, bi popolnoma nasprotovala temu namenu, saj zahteva po predstavitvi in dokazovanju dejstev, na podlagi katerih bi bilo mogoče z gotovostjo sklepati o diskriminaciji, sovpada z običajno porazdelitvijo dokaznega bremena. Člen 8(1) Direktive 2000/43 potem ne bi dosegel nikakršnega izboljšanja procesnega položaja domnevne žrtve diskriminacije.

92. Razumevanje člena 8(1) Direktive 2000/43, kot sem ga predstavila, niti ne pomeni kršitve načela poštenega sojenja v škodo družb CEB in CRB. Nasprotno, zakonodajalec je z določbo o obrnjenem dokaznem bremenu v vseh protidiskriminacijskih direktivah izbral rešitev, ki pripelje do ustreznega ravnotežja med interesi žrtve diskriminacije in interesi njenega konkretnega nasprotnika v postopku.⁶⁴ Zlasti se s to določbo ne odpravi dokazno breme domnevne žrtve diskriminacije v celoti, temveč se samo spremeni.

93. Gotovo bi obrnjeno dokazno breme v obravnavanem primeru pripeljalo do tega, da bi morali družbi CEB in CRB v postopku v glavni stvari utemeljiti poslovno odločitev, sprejeto po možnosti veliko prej, in sicer da se električni števcji v romskih okrajih namestijo drugače, kot je običajno v Bolgariji. Tako trditveno breme pa je edino primerno, ker tozadevne informacije izhajajo iz domene

57 — Glej k temu nemško (*Tatsachen glaubhaft machen, die [...] vermuten lassen*), grško (*προσάγει [...] πραγματικά περιστατικά, από τα οποία τεκμαίρεται*), angleško (*establish [...] facts from which it may be presumed*), špansko (*alegue [...] hechos que permiten presumir*), francosko (*établit [...] des faits qui permettent de présumer*), italijansko (*espongono [...] fatti dai quali si può presumere*), nizozemsko (*feiten aanvoeren die [...] kunnen doen vermoeden*), poljsko (*przedstawia [...] fakty, z których można domniemywać*), portugalsko (*apresentar [...] elementos de facto constitutivos da presunção*) in švedsko jezikovno različico (*lägger fram fakta som ger anledning att anta*) člena 8(1) Direktive 2000/43.

58 — V istem smislu sodba Feryn (navedena v opombi 49, točka 30).

59 — V istem smislu so napisane številne druge jezikovne različice uvodne izjave 21 Direktive 2000/43: a prima facie case of discrimination (angleščina), Όταν πιθανολογείται διακριτική μεταχείριση (grščina), una presunta discriminacion (španščina), une présomption de discrimination (francoščina), una presunzione di discriminazione (italijanščina), domniemani[e] dyskryminacji (poljščina), presumível discriminação (portugalščina) in ett prima facie-fall av diskriminering (švedščina).

60 — Direktiva Sveta 97/80/ES z dne 15. decembra 1997 o dokaznem bremenu v primerih diskriminacije zaradi spola (UL, posebna izdaja v slovenščini, poglavje 5, zvezek 3, str. 264).

61 — Sodba z dne 19. aprila 2012 v zadevi Meister (C-415/10, točka 35); glej tudi sklepne predloge generalnega pravobranilca Poiarisa Madura z dne 12. marca 2008 v zadevi Feryn (navedena v opombi 49, točka 22).

62 — Sodba z dne 10. marca 2005 v zadevi Nikoloudi (C-196/02, ZOdl., str. I-1789, točka 74 v povezavi s točko 68); v tem smislu tudi sodba z dne 21. julija 2011 v zadevi Kelly (C-104/10, ZOdl., str. I-6813, točka 30). Podobno že prej – k pravnemu položaju pred Direktivo 97/80 – sodba z dne 30. marca 2000 v zadevi JämO (C-236/98, Recueil, str. I-2189, točka 53): „[k]adar gre za očiten primer diskriminacije [...]“.

63 — Glej v tem smislu sodbo Meister (navedena v opombi 61, točke od 34 do 40).

64 — V tem smislu sklepni predlogi generalnega pravobranilca Mengozzija, predstavljeni 12. januarja 2012, v zadevi Meister (navedeni v opombi 61, točka 22).

in pristojnosti ravno teh podjetij oziroma njunih pravnih prednikov. Distribucijsko podjetje v postopku v glavni stvari ima sicer razloge za posebno vrsto namestitve električnih števcov v obeh zadevnih mestnih četrtih, označenih kot „splošno znanih“,⁶⁵ tako da mu teh ukrepov ne bi smelo biti težko utemeljiti.

94. Za obrnjeno dokazno breme po členu 8(1) Direktive 2000/43 skupaj torej zadostuje, da osebe, ki menijo, da jim je bila storjena krivica, ker ni bilo uporabljeno načelo enakega obravnavanja, predstavijo dejstva, na podlagi katerih se domneva o diskriminaciji.

b) Vrsta diskriminacije (člen 2(2) Direktive 2000/43)

95. Ali so okoliščine, kakor so opisane v drugem delu petega vprašanja za predhodno odločanje, primerne za utemeljitev take domneve o obstoju diskriminacije, mora KZD sama presoditi, saj je edina pristojna za ugotovitev in presojo dejstev ter za uporabo prava v konkretnem primeru.⁶⁶ Sodišče pa lahko da KZD vse koristne napotke, ki ji bodo olajšali rešitev spora o glavni stvari.⁶⁷ Glede na dvome, ki jih je v predložitvenem sklepu v zvezi s tem izrazila KZD, in glede na restriktivno sodno prakso bolgarskega vrhovnega upravnega sodišča v podobnih primerih, kakor jo je opisala KZD, se Sodišče ne bi smelo odpovedati takim napotkom, pri čemer je treba upoštevati predvsem te premisleke.

96. V obeh okrajih mesta Montana, označenih kot romski četrti, so električni števcovi – posamezne izjeme izvzete – nameščeni na električnih drogovih na nedostopni višini 7 m, medtem ko so druge električni števcovi nameščeni na višini, na kateri je mogoče preverjati njihovo stanje.

97. Niti iz predložitvenega sklepa niti iz stališč strank v postopku niso razvidne kakršne koli konkretne oporne točke, ki bi kazale na to, da je bila posebna vrsta namestitve električnih števcov v obeh romskih okrajih izbrana na podlagi narodnosti prebivalcev teh mestnih četrti ali da se navezuje na okoliščino, ki je neločljivo povezana z njihovo narodnostjo. Nasprotno, ta ukrep se nanaša na tamkajšnje porabnike, kolikor je razvidno, samo zato, ker so stanovalci. Zato glede na tu predložene informacije ne obstajajo nobena znamenja, da gre za neposredno diskriminacijo na podlagi narodnosti (člen 2(2)(a) Direktive 2000/43).

98. Ker ni konkretnih znamenj, prakse nameščanja električnih števcov na višini 7 m poleg tega ni mogoče šteti za način ravnanja, „povezanega z narodnostjo“ stanovalcev v obeh romskih okrajih in katerega namen bi bil ali ki bi povzročil, da bi bilo prizadeto njihovo dostojanstvo in da bi se ustvarilo ponižujoče bivanjsko okolje. Na podlagi predloženih informacij temu ustrezno tudi ni mogoče izhajati iz „nadlegovanja“ v smislu člena 2(3) Direktive 2000/43.

99. Vendar je dejstvo, da v obeh zadevnih mestnih četrtih pretežno živijo osebe, ki pripadajo romskemu prebivalstvu.⁶⁸ Zato lahko praksa nameščanja električnih števcov na višini 7 m načeloma posebej prizadene pripadnike te etnične skupine ter jih lahko postavlja v slabši položaj, saj je zanje praktično nemogoče preverjati stanje na za njih odločilnih električnih števcih ali pa jim je to vsaj čezmerno oteženo. V teh okoliščinah je treba sprejeti, da v primeru, kakor je obravnavani, obstaja domneva o posredni diskriminaciji na podlagi narodnosti (člen 2(2)(b) Direktive 2000/43).

65 — Glej vprašanje za predhodno odločanje 5.3(c).

66 — Glej uvodno izjavo 15 Direktive 2000/43: „Presoja dejstev, iz katerih je mogoče sklepati obstoj neposredne ali posredne diskriminacije, je predmet nacionalnih pravosodnih ali drugih pristojnih organov v skladu s predpisi nacionalne zakonodaje ali prakse.“ To ustreza ustaljeni sodni praksi v zvezi s postopkom za sprejetje predhodnih odločb, glej med drugim sodbi z dne 1. julija 2008 v zadevi MOTOE (C-49/07, ZOdl., str. I-4863, točka 30) in z dne 8. septembra 2010 v zadevi Winner Wetten (C-409/06, ZOdl., str. I-8015, točka 49) ter sodbo Kelly (navedena v opombi 62, točka 31).

67 — Ustaljena sodna praksa; glej sodbi Feryn (navedena v opombi 49, točka 19) in MOTOE (navedena v opombi 66, točka 30), dalje sodbi z dne 2. decembra 2009 v zadevi Aventis Pasteur (C-358/08, ZOdl., str. I-11305, točka 50) in z dne 6. septembra 2011 v zadevi Patriciello (C-163/10, ZOdl., str. I-7565, točka 21).

68 — Glede na ta položaj v obravnavanem primeru ni treba podrobneje preučiti okoliščine, omenjene v vprašanju za predhodno odločanje 5.3(a) in (b).

c) Utemeljitev (člen 2(2)(b) Direktive 2000/43)

100. V nasprotju z neposredno diskriminacijo na podlagi rase ali narodnosti, ki je zato, ker ni tozadevne določbe v Direktivi 2000/43, načeloma ni mogoče upravičiti,⁶⁹ določa člen 2(2)(b) Direktive 2000/43 v zvezi s posredno diskriminacijo, da so sporne določbe, merila ali praksa dopustni, če jih upravičuje zakonit cilj in če so sredstva za doseganje tega cilja ustrezna in potrebna, torej so navsezadnje sorazmerna.⁷⁰ Ta formulacija je v skladu z zahtevami po utemeljitvi posrednega neenakega obravnavanja, ki so v pravu Unije splošno priznane.

i) Zakoniti cilj

101. Iz predložitvenega sklepa ter iz pisnih in ustnih stališč družb CEB in CRB izhaja, da je bil ukrep namestitve električnih števcov na višini 7 m sprejet zaradi številnih neplačanih računov za elektriko in kot odziv na številne nezakonite posege v infrastrukturo oskrbe z električno energijo ter na manipulacije in nezakonite odjeme toka v zadevnih mestnih četrtih. Ukrep je namenjen preprečevanju prihodnjih goljufij in zlorab ter temu, da se prispeva k zagotovitvi kakovosti finančno sprejemljive oskrbe z električno energijo v interesu vseh porabnikov.

102. Preprečevanje in boj proti goljufiji in zlorabi ter zagotavljanje varnosti in kakovosti oskrbe z električno energijo v državah članicah so legitimni cilji, ki jih priznava pravo Unije.⁷¹

ii) Preizkus sorazmernosti

103. Vendar je treba preizkusiti še, ali je bilo to, da so bili električni števci v obeh zadevnih mestnih četrtih nameščeni na višino 7 m, sorazmerno za doseg tega cilja. To bi v skladu s členom 2(2)(b) Direktive 2000/43 predpostavljalo, da je vsak ukrep za doseganje zastavljenega legitimnega cilja „ustrezen in potreben“.

104. To, da družbi CEB in CRB trdita, da so razlogi za ukrep, ki je predmet spora, „splošno znani“,⁷² teh dveh podjetij ne odvezuje od tega, da dokažeta, da načelo enakega obravnavanja ni bilo kršeno (člen 8(1) Direktive 2000/43). Stopnja poznavanja nagibov za določeno ravnanje podjetij namreč ne pove nič o njegovi upravičenosti, zlasti o njegovi sorazmernosti ne.

– „Ustreznost“ (primernost) ukrepa

105. Ukrep je „ustrezen“ v smislu člena 2(2)(b) Direktive 2000/43, če je primeren za doseganje zastavljenega legitimnega cilja,⁷³ kar v obravnavanem primeru pomeni, da ukrep dejansko lahko prepreči goljufijo in zlorabo ter prispeva k zagotavljanju kakovosti oskrbe z električno energijo.

69 — Različno obravnavanje oseb *na podlagi* njihove rase ali narodnosti je mogoče le, če te osebe niso v primerljivem položaju (glej člen 2(2)(a) Direktive 2000/43).

70 — Glej v zvezi z utemeljitvijo diskriminacije zaradi starosti v smislu Direktive 2000/78 moje sklepne predloge, predstavljene 6. maja 2010, v zadevi Andersen (C-499/08, ZOdl., str. I-9343, točki 46 in 47).

71 — V zvezi z bojem nacionalnih organov proti goljufiji in zlorabi glej sodbe z dne 21. februarja 2006 v zadevi Halifax in drugi (C-255/02, ZOdl., str. I-1609, točki 68 in 69); z dne 12. septembra 2006 v zadevi Cadbury Schweppes in Cadbury Schweppes Overseas (C-196/04, ZOdl., str. I-7995, točka 35) in z dne 5. julija 2007 v zadevi Kofoed (C-321/05, ZOdl., str. I-5795, točka 38); v zvezi z zagotavljanjem varnosti in kakovosti oskrbe z električno energijo v državah članicah glej sodbe z dne 10. julija 1984 v zadevi Campus Oil (72/83, Recueil, str. 2727, točki 34 in 35); z dne 4. junija 2002 v zadevi Komisija proti Belgiji (C-503/99, Recueil, str. I-4809, zlasti točka 55) in z dne 11. novembra 2010 v zadevi Komisija proti Portugalski (C-543/08, ZOdl., str. I-11241, točka 84).

72 — Glej vprašanje za predhodno odločanje 5.3(c).

73 — Glej v zvezi z utemeljitvijo diskriminacije zaradi starosti v smislu Direktive 2000/78 moje sklepne predloge v zadevi Andersen (navedeni v opombi 70, točka 53). Sklepni del člena 6(1), prvi pododstavek, Direktive 2000/78 se ujema z besedilom člena 2(2)(b) Direktive 2000/43, zaradi česar je moje navedbe v zadevi Andersen mogoče prenesti na obravnavni primer.

106. Ponaredbe in neupravičeni odjemi toka se nedvomno otežijo, če se električni števcji in razdelilne omarice namestijo na višini 7 m, ki porabniku običajno ni dostopna. Poleg tega preprečevanje nezakonitih posegov posameznikov v električno omrežje učinkuje tendenčno pozitivno na vse porabnike električne energije, saj se s tem prepreči škoda na infrastrukturi in morebitno nezaželeno splošno povišanje cen električne energije zaradi izravnave za tako škodo.

107. V predlogu za sprejetje predhodne odločbe je kljub temu nakazano, da v nekem romskem okraju v drugem bolgarskem mestu dejansko ni bilo mogoče preprečiti nezakonitih posegov v oskrbo z električno energijo kljub uporabi ukrepov, primerljivih s tu spornimi.⁷⁴ V zvezi s tem družbi CEB in CRB v svojih stališčih pred Sodiščem vsekakor navajata, da so bili nezakoniti posegi s sprejetimi ukrepi vsekakor omejeni na minimum, zaradi česar ocenjujeta te ukrepe v celoti za uspešne.

108. K temu je treba pripomniti, da je treba primernost ukrepa vedno presojati glede na cilj, ki mu sledi. Če se z ukrepom, tako kot tu, odziva na številne nezakonite posege v oskrbo z električno energijo na določenem območju, bo primernost tega ukrepa težko odvisna od tega, da se odslej goljufije in zlorabe sploh ne bodo več dogajale in da se ne bo več škodovalo kakovosti oskrbe z električno energijo. Nasprotno, tak ukrep je treba šteti za primeren za doseganje njegovega legitimnega cilja že, če prispeva k občutnemu zmanjšanju števila nezakonitih posegov v oskrbo z električno energijo. Ali je to v tem primeru tako, bo morala presoditi KZD.

– Potrebnost

109. Če se domneva, da je sporni ukrep primeren za preprečevanje goljufije in zlorabe ter za zagotavljanje kakovosti oskrbe z električno energijo, se nato postavi vprašanje, ali je v ta namen tudi potreben. Ukrep je potreben, če zastavljenega legitimnega cilja ne bi bilo mogoče doseči z milejšim, enako primernim sredstvom. Presoditi je torej treba, ali ne bi bilo mogoče preprečiti manipulacij električnih števcjev in nezakonitih odjemov toka v zadevnih mestnih četrtih z manj omejujočimi sredstvi.

110. Prvič, KZD razmišlja v zvezi s tem o možnosti, da se električni števcji namestijo na običajni višini in da se s posebnimi tehničnimi napravami zaščitijo pred nezakonitimi posegi.⁷⁵

111. Nedvomno bi pri takem ravnanju šlo za manj omejevalni ukrep v razmerju do porabnikov električne energije v zadevnih mestnih četrtih. Zlasti bi se tako zagotovilo, da bi v prihodnje tam lahko vsi porabniki redno preverjali stanje na svojih števcjih, kar je, kot se zdi, običajno drugje v Bolgariji.

112. Vsekakor je treba ugotoviti, da bi varstvo električnih števcjev s posebnimi tehničnimi napravami po vsej verjetnosti pripeljalo do znatnih dodatnih stroškov za zadevni podjetji, ki bi morda morali biti prevajeni na vse porabnike električne energije. Navsezadnje sta družbi CEB in CRB večkrat opozorili na to v postopku pred Sodiščem. S pridržkom, da KZD podrobneje preuči to problematiko, se zato samo varstvo električnih števcjev s posebnimi tehničnimi napravami ne zdi enako primerno sredstvo za doseganje zastavljenega legitimnega cilja. Zato ga ni mogoče navesti kot argument proti potrebnosti trenutno uporabljenih, spornih ukrepov – to je namestitve električnih števcjev na višini 7 m.

113. Drugič, KZD navaja, da imata družbi CEB in CRB možnost, da pozneje uveljavljata morebitno škodo ali zlorabe na električnih števcjih in infrastrukturi. V zvezi s tem naj bi jima bili na voljo tako civilnopravni postopki kot tudi organi kazenskega pregona.

74 — Glej vprašanje za predhodno odločanje 6.3(g).

75 — Glej v zvezi s tem vprašanje za predhodno odločanje 6.3(f).

114. Družbi CEB in CRB sta k temu pravilno pripomnili, da so naknadna ravnanja zoper storilce pogosto povezana z znatnimi negotovostmi in stroški zaradi, na eni strani, težav z dokazovanjem in, na drugi strani, zaradi predvidene izgube časa ter nezadostne učinkovitosti pristojnih organov in postopkov. Poleg tega se družbi CEB in CRB sklicujeta na nevarnosti za telo in življenje oseb, ki so povezane z manipulacijo električnih števcov in ki z naknadnimi ukrepi niti ne morejo biti učinkovito odpravljene. S pridržkom, da KZD podrobneje preuči to problematiko, zato ni mogoče brez težav domnevati, da bi bila sama naknadna uporaba civilnopravnih in kazenskoprnih ukrepov enako primerno sredstvo za doseganje v obravnavanem primeru zastavljenih legitimnih ciljev.⁷⁶

115. Tretjič, v poštev naj bi prišlo še, da se višje namestijo samo električni števcvi, na katerih je dejansko prišlo do manipulacij. Tako ravnanje pa bi bilo povezano s podobnimi negotovostmi kot v civilnih ali kazenskih postopkih pri nezakonitih posegih v oskrbo z električno energijo. S pridržkom, da KZD to podrobneje preuči, te možnosti torej tudi ni mogoče šteti za enako primerno sredstvo za uresničitev zastavljenih legitimnih ciljev.

116. V trenutnem stanju se zato zdi vsaj dvomljivo, ali bi lahko družbi CEB in CRB z ekonomsko sprejemljivimi stroški uporabili druga, enako primerna sredstva, ki bi na prebivalstvo v zadevnih mestnih četrtih učinkovala manj neugodno.

– Neobstoj nesorazmernega omejevanja prebivalcev zadevnih mestnih četrti

117. Če se zadevni ukrepi izkažejo za primerne in potrebne za doseganje zastavljenih legitimnih ciljev, je treba še preizkusiti, ali ne pripeljejo do nesorazmernega omejevanja prebivalcev zadevnih mestnih četrti.⁷⁷ Iz načela sorazmernosti namreč sledi, da ukrepi, ki ovirajo pravico, ki jo zagotavlja pravo Unije – v tem primeru prepoved diskriminacije na podlagi narodnosti – posameznikom ne smejo povzročiti nobenih neugodnosti, ki niso sorazmerne z zastavljenimi cilji.⁷⁸ Drugače povedano, zastavljeni legitimni cilj mora biti, kolikor je mogoče, usklajen z zahtevami načela enakega obravnavanja in treba je doseči ustrezno ravnotežje med različnimi nasprotujočimi interesi.⁷⁹

118. Najprej je treba v zvezi s tem upoštevati, da je namestitev električnih števcov na višini 7 m razmeroma drastičen ukrep, ki vpliva pavšalno („kolektivno“)⁸⁰ na vse stanovalce obeh obravnavanih mestnih četrti, čeprav niso nezakonito posegali v oskrbo z električno energijo in niti niso zaostajali s plačili. S tem lahko nastane vtis, da so vsi ali vsekakor številni prebivalci zadevnih mestnih četrti v zvezi z oskrbo električne energije vpleteni v goljufije, manipulacije ali druge nepravilnosti, kar lahko nazadnje podpira stigmatizacijo prebivalcev teh območij.⁸¹

76 — Podobno sodbe z dne 10. februarja 2009 v zadevi Komisija proti Italiji (C-110/05, ZOdl., str. I-519, točka 67); z dne 16. decembra 2010 v zadevi Josemans (C-137/09, ZOdl., str. I-13019, točka 82) in z dne 24. marca 2011 v zadevi Komisija proti Španiji (C-400/08, ZOdl., str. I-1915, točka 124), v katerih se v različnih zvezah poudarja, da pristojnim nacionalnim organom ni mogoče odvzeti možnosti, da sprejmejo ukrepe, ki jih je mogoče enostavno uporabljati in nadzorovati.

77 — V istem smislu v zvezi z Direktivo 2000/78 sodba z dne 12. oktobra 2010 v zadevi Andersen (C-499/08, ZOdl., str. I-9343, točke od 41 do 48, zlasti točka 47) ter moji sklepni predlogi v tej zadevi (navedeni v opombi 70, točka 67).

78 — Sodbe z dne 11. julija 1989 v zadevi Schröder (265/87, Recueil, str. 2237, točka 21); z dne 10. marca 2005 v združenih zadevah Tempelmann in van Schaijk (C-96/03 in C-97/03, ZOdl., str. I-1895, točka 47) in z dne 9. marca 2010 v združenih zadevah ERG in drugi (C-379/08 in C-380/08, ZOdl., str. I-2007, točka 86).

79 — Glede tega glej moje sklepne predloge v zadevi Andersen (navedeni v opombi 70, točka 68).

80 — Glej vprašanje za predhodno odločanje 6.3(a).

81 — V tem smislu se je izrekla tudi KZD v vprašanju za predhodno odločanje 6.4(e).

119. Poleg tega – in ne glede na morebitno stigmatizacijo lokalnega prebivalstva – je treba spomniti, da zakonodajalec Unije v direktivah 2006/32 in 2009/72 izrecno poudarja interes porabnikov, da se redno seznanjajo s svojo individualno porabo električne energije. Zlasti naj bi se porabnike dejavno spodbujalo k rednemu odčitavanju svojih števcov.⁸² Ta določitev cilja v pravu Unije nasprotuje temu, da se gospodinjstva sicer opremi z električnimi števci, vendar se jih namesti na višini 7 m, ki ni dostopna za preverjanje stanja na števcih.

120. Priznati je treba, da družbi CEB in CRB porabnikom na zadevnih območjih ponujata, da jim na posamično zahtevo omogočita preverjanje stanja z brezplačnim dvigalom. Vendar se zdi več kot dvomljivo, ali se s tem sorazmerno dragim in zamudnim postopkom uresniči omenjeni cilj prava Unije, da se porabnike spodbuja k rednemu⁸³ odčitavanju števcov.⁸⁴ Uporaba posebnega vozila z dvigalom, za katero je treba pred vsako uporabo posebej zaprositi, bi namreč dejansko lahko prišla v poštev ne prav velikokrat več kot enkrat ali dvakrat na leto.

121. KZD bo morala vsekakor preveriti, ali je ponudba družb CEB in CRB, da porabnikom na njihovo željo in na njihove stroške dasta na voljo kontrolne električne števce v njihovem gospodinjstvu,⁸⁵ lahko primerna izravnava za nedostopnost rednih električnih števcov, nameščenih na višini 7 m. Pri tem bo treba predvsem upoštevati, da bi lahko obveznost plačila kontrolnih električnih števcov nekatere porabnike odvrnila od vgradnje teh števcov.

122. Pravo unije državam članicam gotovo ne predpisuje, naj vsakemu porabniku zagotovijo brezplačen električni števec (glej zlasti člen 13(1), prvi pododstavek, Direktive 2006/32). Ravno na območju oskrbe, na katerem so bile v preteklosti pogosto ugotovljene goljufije in manipulacije v povezavi z oskrbo z električno energijo, pa obstaja poseben interes porabnikov, da lahko redno preverjajo in spremljajo individualno porabo električne energije.

123. Nazadnje bo KZD morala ob upoštevanju vseh okoliščin obravnavanega primera skrbno pretehtati, ali, na eni strani, obstaja nevarnost stigmatizacije etnične skupine v obeh zadevnih mestnih četrtih in ali se, na drugi strani, primerno upoštevajo interesi zadevnih porabnikov električne energije.

iii) Vmesni predlog

124. Če povzamem, velja, da se lahko ukrep, kot je ta sporni v obravnavanem primeru, utemelji, če je njegov namen preprečiti goljufijo in zlorabo ter prispevati k zagotovitvi kakovosti oskrbe z električno energijo v interesu vseh porabnikov, če

- se z ekonomsko sprejemljivimi stroški ne morejo sprejeti nobeni drugi enako primerni ukrepi za uresničitev tega cilja, ki bi na prebivalstvo v zadevnih mestnih četrtih učinkovali manj neugodno, in
- sprejeti ukrep ne pripelje do nobenega nesorazmernega omejevanja prebivalcev zadevnih mestnih četrti, pri čemer se morajo primerno upoštevati nevarnost stigmatizacije etnične skupine ter interesi porabnikov, da spremljajo individualno porabo električne energije z rednim preverjanjem stanja na svojih električnih števcih.

82 — Uvodna izjava 29 Direktive 2006/32, zadnji stavek.

83 — Člen 3(7) v povezavi s Prilogo I, odstavek 1(i), k Direktivi 2009/72 ter uvodna izjava 29, zadnji stavek, Direktive 2006/32.

84 — Te dvome je KZD izrazila tudi v vprašanju za predhodno odločanje 6.3(c).

85 — Vprašanje za predhodno odločanje 6.3(d).

VI – Predlog

125. Glede na vse zgoraj navedeno Sodišču predlagam, naj na vprašanja Komisija za zaščita ot diskriminacija (KZD) odgovori tako:

1. Dejansko stanje, kot je v postopku v glavni stvari, spada na področje uporabe Direktive 2000/43/ES.
2. Domneva o neposredni ali posredni diskriminaciji v smislu člena 2(2) Direktive 2000/43 ne predvideva nobene kršitve zakonsko določenih pravic ali interesov. Nasprotno, zadostuje vsako ravnanje, ki pomeni manj ugodno obravnavo osebe v primerjavi z drugo osebo na podlagi njene rase ali narodnosti ali s katerim so lahko osebe, ki pripadajo določeni rasi ali etnični skupini, postavljene v posebno neugoden položaj.
3. Nacionalne določbe, ki domnevo o diskriminaciji pogojujejo s kršitvijo zakonsko določenih pravic ali interesov, so nezdržljive z Direktivo 2000/43. V tem smislu mora nacionalni sodnik razlagati nacionalno pravo v skladu z Direktivo in, če to ni mogoče, ne sme uporabiti nacionalnih pravnih predpisov, ki so v nasprotju s prepovedjo diskriminacije, ki je določena kot temeljna pravica.
4. Za obrnjeno dokazno breme po členu 8(1) Direktive 2000/43 zadostuje, da osebe, ki menijo, da jim je bila storjena krivica, ker ni bilo uporabljeno načelo enakega obravnavanja, predstavijo dejstva, na podlagi katerih se domneva o diskriminaciji.
5. Če se dajo porabnikom v običajnem primeru na voljo brezplačni električni števc, ki so nameščeni v ali na zgradbah tako, da je mogoče preverjati stanje na njih, medtem ko so taki električni števc na območjih, na katerih živijo pretežno Romi, nameščeni na električnih drogovi na nedostopni višini 7 m, obstaja domneva o posredni diskriminaciji na podlagi narodnosti v smislu člena 2(2)(b) v povezavi s členom 8(1) Direktive 2000/43.
6. Tak ukrep je mogoče utemeljiti, če je njegov namen preprečiti goljufijo in zlorabo ter prispevati k zagotovitvi kakovosti oskrbe z električno energijo v interesu vseh porabnikov, če
 - se z ekonomsko sprejemljivimi stroški ne morejo sprejeti nobeni drugi enako primerni ukrepi za uresničitev tega cilja, ki bi na prebivalstvo v zadevnih mestnih četrtih učinkovali manj neugodno, in
 - sprejeti ukrep ne pripelje do nobenega nesorazmernega omejevanja prebivalcev zadevnih mestnih četrti, pri čemer se morajo primerno upoštevati nevarnost stigmatizacije etnične skupine ter interesi porabnikov, da spremljajo individualno porabo električne energije z rednim preverjanjem stanja na svojih električnih števcih.